

Salánk és Dobra. Két kisebbségi magyar beszélőközösség nyelvi mentalitásának vizsgálatához (az ÚMNYA. adatai alapján)

1. Bevezetés. – KISS JENŐ 2006-ban a Magyar Nyelvben megjelent cikkében (KISS 2006) ír egy új nyelvatlasz szükségességéről, amely szorosan kapcsolódik A magyar nyelvűírások atlaszához (a továbbiakban: MNyA). Célja

adata, citation and similar papers at core.ac.uk

provided by ELTE Digit

vetkezett változások, hiszen a nagyatlasz gyűjtési munkálatai óta eltelt két emberöltőnyi idő alatt nagymértékben megváltoztak a politikai, gazdasági, társadalmi tényezők. Harmadrészt pedig, ami az igazi újdonságnak számít, hogy megállapíthatóak lesznek, „milyenek a mai nyelvjárási beszélőknek a regionális nyelvhasználatukat elsősorban befolyásoló attitűdjei” (i. m. 129). A nyelvtudomány még nem végezte el a falun élők nyelvi változásának vizsgálatát, ezért ez a kutatás nemcsak hiányt pótol, hanem nagy távlatokat is megnyit.

Az újabb gyűjtés annál is inkább szükségszerű, hiszen a nyelvjárások térvesztésének lehetünk tanúi. A hagyományos paraszti gazdálkodás megszűnőben, a falusi életmód felbomlóban van. (Ez a folyamat az 1960-as évektől vált erőteljessé.) A rendszerváltozás nemcsak a társadalmi, hanem a nyelvi változásokat is felgyorsította. Hazánkban általánossá vált a regionális köznyelviség és a kettősnyelvűség, „azaz a nyelvjárásnak és a köznyelv valamely regionális színezetű változatának az együttes ismerete, birtoklása” (i. m. 130).

Bonyolítja a helyzetet a magyar nyelv területi széttagoltsága – azaz több ország területén élnek őshonos magyar beszélők. Ez kedvez a „szétfejlődési tendenciák”-nak is. Találó az a megfogalmazás, hogy a huszonegyedik órában vagyunk, tehát az értékmentés még elvégezhető, bár már így is léteznek olyan települések – jórészt a szóránymagyarságra gondolhatunk – ahol napjainkban már alig találhatunk magyarul beszélőt. Azok az adatközlők, akik még anyanyelvként sajátították el a nyelvjárást, jórészt most érik el a nyugdíjkorhatárt. Azaz nagyjából ötven év múlva gyakorlatilag már nem találkozhatunk olyan beszélővel, aki elsődleges változatként sajátította el valamelyik nyelvjárást, illetőleg a hagyományos paraszti kultúra keretei között nőtt fel. Ugyan az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk reményeket ébresztett a falusi, hagyományos gazdálkodással kapcsolatban, de napjainkban a mezőgazdaság válságának lehetünk tanúi, amely közvetlen hatással van a falun élő lakosság nyelvhasználatára is. Azaz ha nincsen helyben munka, ingázni kényszerülnek a dolgozók, tehát kettősnyelvűvé válásuk szinte természetes folyamat ennek következményeként. Gyermekük pedig már nem ismerik a gazdálkodással kapcsolatos kulcsszavakat sem, mivel a boldogulás reményében taníttatják őket. Városba költözésük után nagyon kevesen térnek vissza szülőhelyükre, ugyanis kevés fiatal képzei el jövőjét falun, gazdálkodóként. De láthatunk pozitív példát ennek

ellenkezőjére is, a szilágysági Désháza, ahogy mondják, egy „élő falu”: 2009-ig többen születtek minden évben, mint ahányan meghaltak, a fiatalok pedig nem költöznek el városba, csupán az iskoláikat végzik a közeli Szilágycsehen, utána hazatérve próbálnak boldogulni, gazdálkodni. Esetleg egy rövidebb külföldi munka után térnek haza, ahol házuk megépítésére keresik meg a pénzt, amit azután kalákában épít föl a falu lakossága. Itt megtapasztalhattuk, hogy a fiatalabb korosztály tagjai, sőt az iskoláskorúak is kiválóan ismerik a nyelvjárási szavakat, akár a földműveléssel kapcsolatban is.

Az eddigiekben felsorolt okokon kívül (hogy miért szükséges egy új átfogó nyelvi vizsgálat) az is nagyon lényeges, hogy korábbi nagyatlaszunk szinkrón vizsgálatra már nem alkalmas. Az abban megtalálható nyelvi adatok történetivé váltak, ezért ötven vagy száz évente érdemes újra felmérni a nyelv tényleges állapotát, ezáltal megállapíthatóak a változások. Ráadásul a MNYA. anyagát két emberöltővel ezelőtt gyűjtötték. A próbagyűjtések 1940-es években kezdődtek, maga a gyűjtés nagyobb része, ötvenes években zajlott és 1964-ben fejeződött be, tehát közel hatvan éve. Így egy újabb atlasz elkészítése után elvégezhető a longitudinális valóságosidő-vizsgálat. (Magyarországon az utóbbi időben több felmérés is készült, amely nyelvünk változását mutatja be, bár számuk még így is csekély. Dialektológiai szempontból ilyen többek között KISS JENŐnek A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között című munkája (1990). Szociolingvisztikai szempontból a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat 17 évvel későbbi újragyűjtése (KONTRA 2003), vagy BORBÉLY ANNA a magyarországi románság nyelvcserejét vizsgáló kutatásának megismétlése (2005). Külföldön pedig példák sokaságát láthatjuk, amelyek nemcsak a nyelvhasználatot, hanem az attitűdöt is vizsgálják. ELSPASS németországi változástelmérése után a következő tanulságok vonhatóak le (idézi KISS 2006: 135):

- „1, minden friss változás jól magyarázható az előzményekből;
- 2, a helyi és kistérségi regionális variánsok visszaszorulóban, a nagytérségi-ek terjedőben vannak;
- 3, az államhatárok (azonos nyelvű országok, például Németország és Ausztria között is) kimutatható hatással vannak a nyelvhasználatra;
- 4, a köznyelvtől eltérő bizonyos (déli) változatoknak rejtett presztízse van”.

Összefoglalva elmondható, hogy szükség van atlaszaink aktualizálására, részleges újragyűjtésére, az adatok összevetésére, valamint a következtetések levonására, kitüntetett figyelemmel a kettősnyelvűsége, illetőleg a regionális nyelvváltozatokra. Emellett olyan vizsgálatok is végezhetőek, amelyekre nagyatlaszunk még nem vállalkozhatott. Ilyen például a regionális nyelvhasználat „nemzedékek szerinti megoszlását és társadalmi meghatározottságú rétegezett-ségét” (KISS 2006: 138) célzó kutatás, valamint a nyelvjárási tudat, nyelvi attitűdök vizsgálata.

2. Az ÚMNyA. vizsgálata, újdonságai. – Az előbbieken idézett cikk felhívását tették követték, így kezdődhetett el az atlasz: az Új magyar nyelvjárási atlasz (röviden: ÚMNyA.) megvalósítása. A cél egy olyan nyelvátlasz létrehozása, amely a korábbi nagyatlasz kérdőívének részleges újrakérdezésével, ritkított kutatópont-hálózaton keresztül bemutatja nyelvünk változását, valamint újabb eredményeket mutat fel szociodialektológiai szempontból. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete a Magyar Tudományos Akadémiával együttműködve alakította meg a Geolingvisztikai Kutatócsoportot (részletesebben lásd <http://umnya.elte.hu/>). Vezetője Kiss Jenő, munkatársai: Balogh Lajos, N. Fodor János, Juhász Dezső, Schultz Judit. Az eredeti koncepció alapján száznyolcvanhat kutatópontot választottak ki. (Pontosabban: Magyarországon száz, Romániában negyven – nagyatlaszunk huszonkettő kutatópontja mellé A romániai magyar nyelvjárási atlasza [a továbbiakban: RMNyA.] tizennyolc kutatópontját is felvették –, Szlovákiában huszonhat, Szerbiában hat, Ausztriában, Horvátországban és Ukrajnában négy-négy, Szlovéniában pedig kettő.) Kutatópontonként tíz adatközlővel kell elkészíteni az interjút, melyből öt férfi és öt nő, korcsoportok alapján: harminc és negyvenöt év között, negyvenöt és hatvan év között, hatvan és hetven év között, valamint hetven év felett. A kérdőív kétszázhatvannyolc kérdést tartalmaz, melyből kétszázhusz megegyezik a nagyatlaszunk kérdőívében szereplőkkel (ezek szolgálnak majd a követéses vizsgálat alapjául). Azonban, lévén új atlasz, negyvennyolc kérdés új. Mint már említettem, ezek jó része szociolingvisztikai jellegű, melyek az attitűdöt, nyelvi mentalitást is vizsgálják. A próbagyűjtések 2007-ben történtek (többek között Egriben). A teljes gyűjtés 2008 és 2011 között zajlott. A gyűjtésben részt vettek elsősorban dialektológiával foglalkozó egyetemi oktatók, PhD-hallgatók, gyakorlók, illetve kellő alaposággal felkészített egyetemi hallgatók (egy részük szakdolgozatát dialektológiából írja) az ELTE-ről, illetve más egyetemekről. (Jómagam is egyetemi hallgatóként kapcsolódtam be a munkálatokba, majd doktoranduszként folytattam a terepmunkát.) A gyűjtés modern technikával készül. Nem a helyszínen kerül lejegyzésre az adat, hanem hangfelvétel készül, melyen a későbbiek folyamán pontosan visszakereshetőek az adatok. A szabad beszélgetések alkalmával pedig nemcsak nyelvi adatokkal leszünk gazdagabbak, hanem néprajzi, történelmi, valamint társadalomtörténeti, szociológiai tapasztalatokkal is. A körülmények az 1950-es, '60-as évek óta sokat változtak, jóllehet „nem néznek bennünket spiclinek, agitátornak, besúgónak, legfőljebb adóellenőrnek, valamely biztosító, vállalkozás, cég, szekta ügynökének” (KISS 2006: 140), az emberek mégis bizatlanabbá váltak (leginkább Magyarországon). Folytonos időhiányban szenvednek, rohannak, a csökkentett számú kérdésekre is megterhelő válaszolniuk.

A gyűjtést követi az ellenőrzés, majd az anyag rendezése. A digitális technika előnye, hogy lehetségessé válik a szavak és a jelenségek visszakeresése, szinkrón vizsgálatok elvégzése, térképek számítógépes integrálása. Az utolsó fázis a közzététel, magának az atlasznak a kiadása. A hanganyag lehetővé teszi

akár egy hangos atlasz kiadását is a későbbiekben. Maga a munka akkor válik igazán eredményessé, ha megtörténnek a kiadást követő vizsgálatok, összehasonlító elemzések. (Ebből a szempontból sajnós a MNYA. és a RMNYA. sok tekintetben kiaknázatlan maradt.) A tervezés és az atlasz kiadása között sok idő szokott eltelni. A nagyatlaszt 1949-ben kezdték gyűjteni, és 1977-ben jelent meg az utolsó kötet. A RMNYA. esetében pedig még ennél is nagyobb a gyűjtés és a kiadás éve között eltelt idő: 1957-ben kezdték gyűjteni, kiadása 2010-ben fejeződött be. (Bár ennek politikai okai is voltak.)

Bízunk benne, hogy az ÚMNYA. estében nem így lesz, és mielőbb kezünkbe vehetjük új magyar nemzeti általános atlaszunkat, melynek segítségével olyan összehasonlító vizsgálatok végezhetőek el, amelyekből szélesebb körű szinkrón és diakrón következtetéseket tudunk majd levonni. Jelen dolgozatomban az ÚMNYA. újdonságának számító *s z o c i o l i n g v i s z t i k a i v i z s g á l a t t a l* kívánok bővebben foglalkozni.

Nyelvünkhöz többféle módon férhetünk hozzá. Egyrészt írott vagy hangzó beszéd formájában (különböző céllal létrejött korpuszokon), amikor magukat a nyelvi tényeket vizsgálhatjuk. Másrészt saját nyelvi tudásunkban is kutakodhatunk, amikor a nyelvész önmagát megfigyelve tesz kísérletet a nyelvvel kapcsolatos kérdéseinek megválaszolására. Ennél sokkal izgalmasabb azonban, mikor magát a laikus beszélőt, akitől a később feldolgozandó anyagot gyűjtjük, kérjük önreflektálásra beszédével (és ez által a nyelvével) kapcsolatban. Ez az önvizsgálat több nyelvi területre terjedhet ki. Az ÚMNYA. kérdőív esetében ezen területek: a nyelvi attitűdök (ezen belül a viszonyulás mikéntje mind a dialektushoz, mind a köznyelvhez), köszönési formák, szemantikai és mondattani kérdések, illetve grammatikalitási ítéletek.

A későbbiekben az első tizenöt kérdésre adott válaszokat elemzem bővebben, melyek egy része az anyanyelvvel, anyanyelvjárással kapcsolatos attitűdöket vizsgálja. E kérdések a nyelvjárások megmaradása szempontjából is fontosak, hiszen pozitív megítélés esetén (főleg kétnyelvű területen) nagyobb esély mutatkozik a továbbörökítésére.

3. Korpusz és módszer. – Az általam kiválasztott északkeleti nyelvjárási régió két kutatópontján, Dobrán (Románia), mely Nagykárolytól délkeletre fekszik, magyar lakossága ezerkétszáz fő, felekezete református, és Salánkon (Ukrajna), mely Nagyszőlőstől északnyugatra fekszik, magyar lakossága háromezer-kétszáz fő, felekezete református és görög katolikus, vizsgálom az ÚMNYA. szociolingvisztikai kérdőívének eredményeit, kiemelve az attitűd kérdését. A régió választásának oka, hogy négy országra tagolódik, a nyelvjárás más és más idegen nyelvi környezetben él. Mely nyelvjárás csoportokról beszélhetünk? Szabolcs-szatmári, a Munkács és Huszt közötti kárpátaljai nyelvjárások, az ungi (az ungvári járás és a vele szomszédos kelet-szlovákiai nyelvjárások *í-ző* települései), valamint az észak-szilágysági (nagyjából a Tövishát nevű kistáj területén, vö. IMRE 1971, JUHÁSZ 2003: 292).

A vizsgálatba bevont települések egyike kárpátaljai, a másik romániai. (A későbbiek folyamán a vizsgálat tovább bővíthető Magyarország és Felvidék irányába is.) Mint láthatjuk, heterogén nyelvi és földrajzi területről beszélhetünk, ahol a majdani eredmények szignifikáns különbségét várhatjuk. Annál is inkább, mivel a két település nyelvileg eltérő helyzetben van Salánk nyelvjárásziget mivolta okán is. A területi eltérések mellett figyelembe veszem a válaszok korcsoportok és a nemek szerinti megoszlását is.

A korpuszt az ÚMNyA. gyűjtések során rögzítették. Dobrán az ELTE egyetemi hallgatói gyűjtöttek, Schultz Judit tudományos segédmunkatárs vezetésével, név szerint: Ambrus Lehel, Ilyefalvi Emese, Szendi Tünde, Torma Mária és Sz. Tóth László, míg Salánkon Zán Adél főiskolai hallgató, digitális technikával, a megadott korcsoportok szerinti adatközlőkkel. A felvételeket magam jegyeztem le.

Mielőtt részletesen ismertetném a vizsgálat eredményeit, térjünk vissza a nyelvjárási attitűd kérdésre KISS JENŐ alapján (KISS 2003: 218–25). A nyelvjárási beszélők attitűdje a huszadik század folyamán rendkívül sokat változott (lásd még FODOR–HUSZÁR 1998). Az első szakaszt a semleges-távolságtartó viszonyulás jellemzi, amely a huszadik század elejéig tartott. A beszélt köznyelv ekkor jelent meg a falvakban, ám a nyelvjárási beszélők nem viszonyultak hozzá negatívan, illetőleg nem is használták. A második szakasz, az ellenszenvező-védekező, a két világháború közötti időszakra esik. Ekkor mind a köznyelvet beszélők, mind a nyelvjárási beszélők egymás ellen fordultak a modernizációs törekvések következtében, melyek a nyelvre is kihatottak. A köznyelvi nyomásra életbe lépett védekezési mechanizmus: a falusiak elítélik a városiasan, azaz köznyelven beszélőket. A faluról elszármazott emberek viszont sokszor lenézték saját nyelvjárásukat is. A harmadik szakasz a huszadik században, az ötvenes évektől, a kilencvenes évekig tartott, szégyellő-önfeladónak nevezhető. Az előző korszak következménye, hogy a nyelvjárási beszélők elkezdik szégyellni nyelvjárásukat, nem használnak nyelvjárási formákat, megtagadják azokat. A védekező álláspont itt már nem érvényesül; ez az attitűd a nyelvjárások visszaszorulásához, tévesztéséhez vezet. A nyelvjárást használók kettős nyelvűvé váltak, azaz a köznyelvet és a nyelvjárást egyaránt birtokolják. Ezzel párhuzamosan megjelenik a regionális köznyelv nagyobb fokú használata. A negyedik, napjainkban is tartó szakasz a kiegyensúlyozó, funkcióelkülönítő, amely a kilencvenes évek elejétől a leginkább jellemző. A nyelvjárás és a köznyelv békés együttélését figyelhetjük meg. A kettősnyelvű beszélők helyzettől függően hol nyelvjárásban, hol köznyelven beszélnek. Kódváltással elkerülhetik a negatív véleményeket. A változás oka a városi emberek véleményének megváltozása a falusiakról, valamint a nyelvjárásokkal járó attitűdök megváltozása (amely sok esetben nem pozitív). A képet árnyalja, hogy a modern kommunikációs eszközök megjelenésével (internet, kábeltévé) az elzártabb, nyelvjárásilag konzerváltabb területeken is jobban elérhetővé vált a köznyelv. Manapság is sok nyelvjárási beszélő szégyelli nyelvjárását, mások büszkéek rá (a későbbiekben a vizsgálat kitér a pozitív-negatív viszonyulásra is, mely szerint a beszélőnek tet-

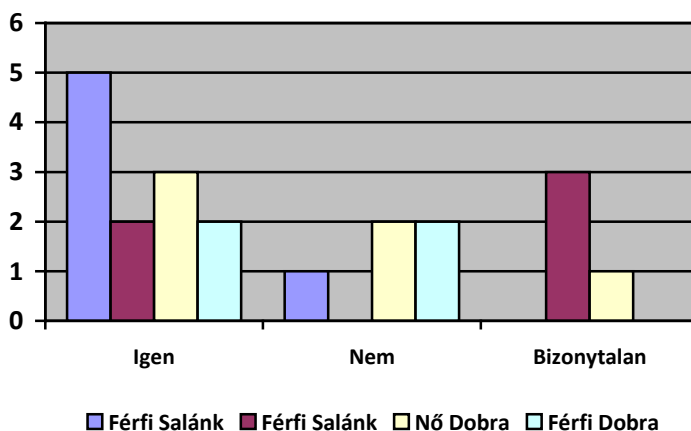
szik-e az adott település tájszólása); ez az attitűd nagyban befolyásolja a nyelvjárási beszédmód választásának gyakoriságát.

Az attitűdök mindig társadalmi eredetűek, sokszor egy társadalmi csoport iránt megnyilvánuló sztereotípiákat tükröztetjük a nyelv irányába. Leginkább a nyelvileg központosított országokban jellemző a negatív beállítottság, mint például Franciaországban, de hazánk is ehhez a csoporthoz tartozik.

4. E r e d m é n y e k . – A következőkben részletesen ismertetem a vizsgálat eredményeit a kérdőív kérdéseinek sorrendjében. Salánkon hat nővel és öt férfivel, míg Dobrán hat nővel és négy férfivel készült interjú.

1. ábra

„Beszélnek-e itt, ezen a településen tájszólásban?”

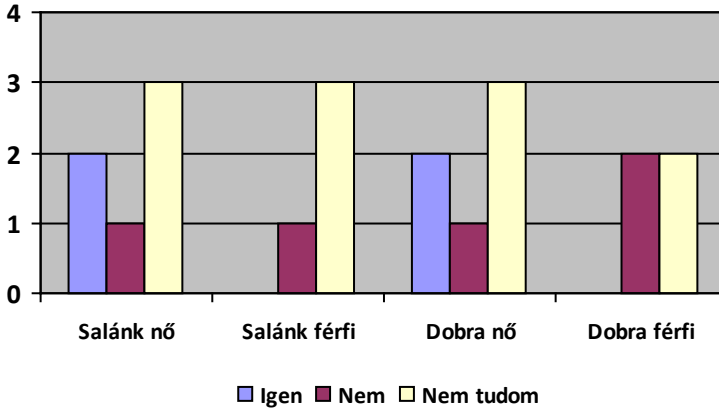

Az 1. ábrán is jól látható, hogy a salánki nők a legbiztosabbak abban, hogy beszélnek a településükön tájszólásban, az adatközlők nagyjából fele (hatból öten) állította ezt biztosan. Érdekes módon legbizonytalanabbak a salánki férfiak voltak, három fő. Dobrán ezzel szemben kiegyenlítettebb a kép. Öten állították, hogy igen, biztosan, míg négyen, hogy nem, egy fő bizonytalan volt.

A 2. ábrával szemléltetett kérdésre több bizonytalan válasz érkezett. Jól látható, hogy a salánki megkérdezettek több mint fele (tizenegyből öten) válaszolta, hogy nem tudják biztosan eldönteni. Többen elmondták, hogy minden település nyelvjárásának megvan a maga szépsége, így ebben a kérdésben nem kompetensek. Dobrán négy válaszadó a különbséget is leírta, mely szerint ők „é-betűsen” beszélnek, míg Akoson, a szomszéd településen „í-betűsen” beszélnek. Egy ebből fakadó félreértést is elmesélt az egyik adatközlő, mely szerint egy beszélgetésben a szomszéd faluban valaki azt mondta a déli buszra vár, amit *díli busz*nak ejtett, az adatközlő ezt ’dilibusz’-nak értette.

2. ábra

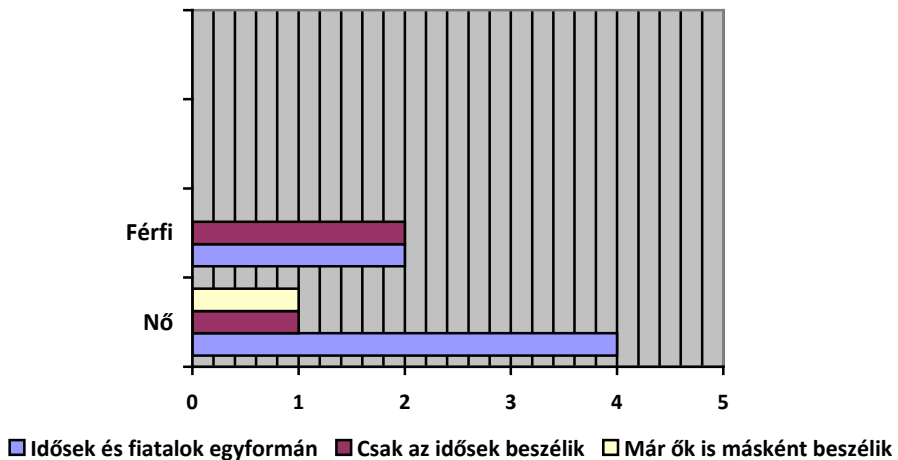
„Szebben beszélnek itt, mint a szomszéd településeken?”

„Van-e különbség ezen a településen az idősebbek és a fiatalabbak beszéde között?” – Salánkon mind a tizenegy adatközlő állította, hogy van különbség. A fiatalok irodalmi nyelven beszélnek, „intelligensen, modernül”, míg az idősebb korosztály egyszerűbben, régebbi szavakat használva. Volt, aki megemlítette az ukrán nyelvű iskolát, mely mióta megnyílt, a fiatalok „azt sem tudják mit mondanak”. Dobrán két női adatközlő állította, hogy nincsen különbség. A többség viszont, nyolc megkérdezett állította, hogy van, sőt a fiatalok sokszor nem értik az idősebbeket, ezért kiigazítást kérnek.

3. ábra

„Kik beszélnek a régi tájszólást a településen? Csak az öregek vagy fiatalok is?” (Dobra)

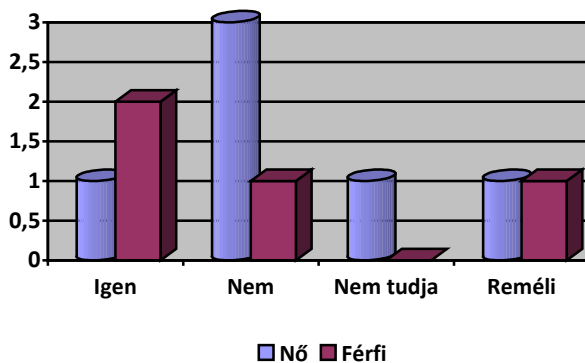

„Kik beszélnek a régi tájszólást a településen? Csak az öregek vagy fiatalok is?” – A kérdésre Salánkon a kilenc megkérdezettből egy adatközlő válaszolta, hogy a fiatalok is, de inkább az idősebbek, míg a többi válaszadó egyértelműen állította, hogy csak az idősebbek. Az egyik hetvennyolc éves férfi adatközlő sérelmezte, hogy a fiatalok már köszönni sem tudnak rendesen, mert mindegyikük „hello”-val köszön. Dobrán ennél sokkal árnyaltabb a kép (lásd a 3. ábrát). A férfiak ötven százaléka állította, hogy mind az idősek, mind a fiatalok beszélnek a régi tájszólást. A hat megkérdezett női adatközlő közül négyen állították, hogy egyformán beszélnek, míg egy nő szerint már csak az idősebbek. Egy nő szerint pedig már a mai beszélők is, akár idősek, akár fiatalok, másképpen fejezik ki magukat, mint a régiek.

Nyelvjárásuk megmaradását illetően Salánkon a női adatközlők a legpesszimistábbak (4. ábra). Három női adatközlő válaszolta, hogy nem marad meg a nyelvjárásuk a közeljövőben. A férfiak bizakodóbbak ketten válaszolták azt, hogy biztosan megmarad a nyelvjárásuk. Volt, aki megemlítette a politika szerepét, mely szerint elnyomja a magyar nyelvet. Egy hatvannyolc éves férfi adatközlő pedig az iskola hatását fogalmazta meg, mely szerint unokája már „úriasan beszél”.

4. ábra

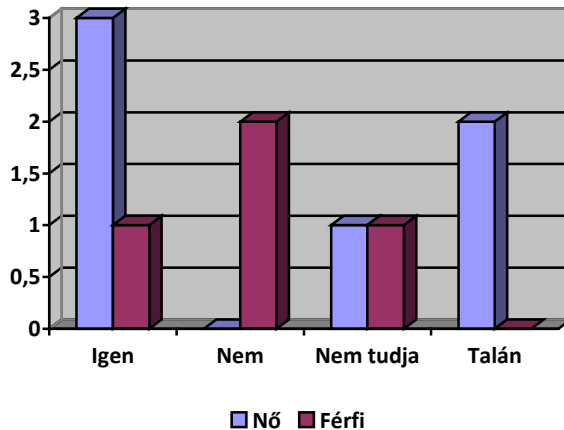
„Mit gondol, megmarad itt a nyelvjárási beszédmód a jövőben is?” (Salánk)

Dobrán ebben a kérdésben is látható különbség mutatkozik (5. ábra). Itt pozitívabb véleményt fejtettek ki az adatközlők a megmaradással kapcsolatban. Három női válaszadó mondta, hogy megmarad a nyelvjárás, annyi kikötéssel, hogy ha a gyermekek nem költöznek városba, hiszen így „az ottani beszédmódot kezdik el használni”. A dobrai férfiak ebből a szempontból sokkal pesszimistábbak. Szerintük az „idősebbek ahogyan meghalnak, az a nyelvjárás kihalásával fejeget”.

5. ábra

„Mit gondol, megmarad itt a nyelvjárási beszédmód a jövőben is?” (Dobra)

„Tud-e a magyaron kívül más nyelven is? Melyiken?” – Mivel mindkét falu Magyarországon kívül helyezkedik el, a kérdésre érkezett válaszokat nagyban befolyásolja az adott állam nyelve. Salánkon kilenc adatközlő említette az ukrán nyelv valamely fokú ismeretét, még ha csupán „konyhanyelven” beszél is azt. Emellett ketten csupán orosz nyelven beszélnek (egyikük munkája miatt tanulta meg). A harmincöt éves női adatközlő az ukrán mellett oroszul és angolul is tud. Teljesen más a helyzet Dobrán. A női adatközlők nagyon kevesen, vagy egyáltalán nem beszélnek a román nyelvet, sem a fiatal sem az idős korosztály. Többen megjegyezték, hogy ha hivatalos ügyet kell intézniük, a férjük tolmácsol a hivatalban. (Az egyik adatközlő most tanul az unokájával tankönyvből, akinek az iskolában kötelező nyelv.) Viszont a férfiak közül szinte mindenki beszél a román nyelvet valamilyen szinten, bár az egyik adatközlő megjegyezte: ha már nem mozdul ki a faluból és nem használja rendszeresen nyelvtudását, „kétszer is meggondolja, hogy mit mond”.

„Sajnálná, ha megszűnne településükön a nyelvjárási beszédmód?” – Salánkon a kilenc válaszadóból hatan sajnálnák, ha megszűnne a nyelvjárás (egyikük szerint a hagyományokat meg kell őrizni), ketten nem ragaszkodnak hozzá, egy ember szerint pedig ez sosem fog bekövetkezni. Dobrán négyen sajnálnák, ha megszűnne a nyelvjárásuk, ketten azt válaszolták, hogy „nem tudunk mit tenni ellene”, ketten egyáltalán nem sajnálnák, hiszen mindenki „menjen a normális kultúra után”, egy válaszadó szerint ez sosem fog megtörténni.

„Ugyanúgy beszél városban vagy hivatalos helyen is, mint itthon/otthon családi körben?” – Salánkon megjegyezték az adatközlők, hogy ha városba mennek ügyet intézni, akkor azt ukrán vagy orosz nyelven teszik, tehát egy másik nyelvre váltanak. Van aki, ha tud, kizárólag magyar ügyintézőhöz megy ügyet intézni, ekkor ugyan úgy beszél, mint otthon, nem változtat nyelvhasznála-

tán. Dobrán a tíz adatközlőből hatan beszélnek ugyanúgy hivatalos helyen, mint otthon. Négyen próbálnak másképpen beszélni. „Műveltebben, modorizálják magukat.” Különösen, ha idegen emberek érkeznek a faluba, vagy a másik faluba mennek.

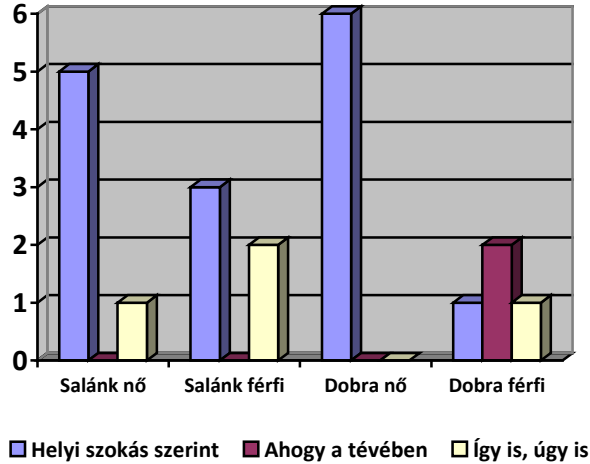
„Hallott-e olyan magyar szavakat, kifejezéseket a szomszéd települések magyar beszélőitől, amelyeket itt nem mondanak?” – A tizenegy salánki válaszadóból tíz válaszolt igennel a kérdésre. Egyikük nem járt más faluban, így nem hallhatott ilyen kifejezéseket. Példát azonban ketten hoztak: a *kuglit* a szomszéd településen, Patakon másként mondják, illetve a padlást *padnak*. Egy hetvennyolc éves férfi adatközlő jegyezte meg, hogy magyar katonáktól hallott Salánkon nem használt szavakat, például *puliszka*. Dobrán hatan válaszolták, hogy hallottak olyan szavakat, amiket nem ismernek. Többen ismét elmondták, hogy a szomszéd településen, Ákoson milyen jellegzetessége van az ottani beszédnek. Volt, aki a székelységre asszociált. Példát csupán két adatközlő mondott: Bogdándon egy gyomnövényt neveznek másképpen, mint Dobrán, de konkretizálni nem tudta, valamint a *göröngy* variációit említették meg: *güröny*, *gör*. Három adatközlő nem hallott ilyen kifejezéseket, közöttük egy harminchat éves nő. Egy adatközlő pedig nem járt más falvakban.

„Szokták-e ugratni, csúfolni ennek a településnek a lakóit az itteni beszédmód miatt a szomszéd települések lakói?” – Ennek a kérdésnek a megválaszolásakor sokan nem a nyelvi csúfolódásra gondolnak. Így történt ez Salánkon is, ahol megemlítették, hogy *cseresznyéseknek* csúfolták őket régebben. A tíz válaszadóból beszédmód miatti csúfolódásra öt adatközlő emlékszik, mely szerint „salánkian” beszélnek. Egy adatközlő szerint ez régebben volt jellemző. Négyen nem emlékeznek ilyesmire, illetőleg nem hallottak ilyen esetről. Dobrán négyen említették, hogy régebben *bicskásoknak*, *gugucoknak* csúfolták őket. A nyelvhasználat miatti csúfolódásra ketten emlékeznek, de elmondásuk szerint ez régebben volt. Négyen nem emlékeznek ilyen esetre, illetve nem hallottak ilyen esetről.

Nagyarányú különbséget mutat a helyi nyelvhasználat választásának kérdésére adott válasz (6. ábra). Salánkon nyolcan helyi szokás szerint beszélnek, hárman pedig mindkét kódot használják. Dobrán a nők kizárólag a helyi nyelvjárában beszélnek, annyi megszorítással, hogy az unokákhoz, akik sokszor városban laknak, tehát nyelvváltozatuk is más, megpróbálnak alkalmazkodni. A férfiak közül ketten úgy beszélnek, ahogy a televízióban, egy adatközlő pedig mindkét nyelvi kódot használja. (Érdekes módon itt a kód váltogatása csupán egy esetben merült föl.)

6. ábra

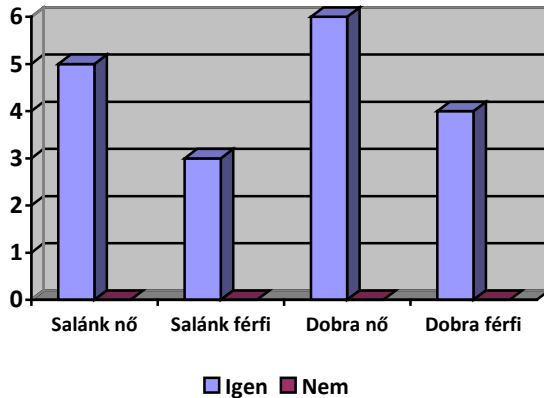
„Itthon/otthon, családi körben a helyi szokás szerint beszélnek vagy ahogy a televízióban meg a rádióban hallják?”

A „Tetszik-e Magának/Maguknak az itteni beszédmód?” kérdésre minden adatközlő mindkét faluban igennel válaszolt:

7. ábra

„Tetszik-e Magának/Maguknak az itteni beszédmód?”

„Előfordult, hogy megszólták nyelvjárási beszédmódja miatt? Ki és hol?” – Salánkon tíz válaszadóból négy emlékszik ilyen esetre (egyiküktől Magyarországon kérdezték meg, hogy honnan származik). Dobrán is négy adatköz-

lőt szóltak meg nyelvjárása okán. Ezek közül az egyiküket románok szólták meg, egy másik adatközlőt pedig nem bántásképpen, csupán ugratták.

„Volt olyan helyzetben, amikor röstellte, szégyellte itthoni beszédmódját?” – Salánkon kilenc válaszadóból egy válaszolt igennel. Azzal indokolta, hogy nagyobb társaságban, mikor több faluból származnak emberek, figyelnie kell, nehogy „elszólja magát”. Dobrán hasonlóan kedvező képet kaphattunk. Itt a kilenc válaszadó közül senki nem szégyellte nyelvjárását semmilyen körülmények között, még akkor se, mikor ugratták a szomszéd faluban lakó rokonai.

„Véleménye szerint van-e olyan település, ahol csúnyán beszélnek magyarul?” – Salánkon tíz válaszadóból ennél a kérdésnél hárman az etnikai kisebbségre asszociáltak, két adatközlő szerint ők csúnyábban beszélnek, egy adatközlő viszont azt állította, hogy ők sem beszélnek másképpen, mint a falubeliek. A többi válasz széles skálán szóródik. Egy adatközlő állította, hogy van ilyen, hárman nem tudták eldönteni, három ember szerint pedig nincs ilyen: „A tájszólás érdekes, nem csúnya”. Dobrán az egyik adatközlő a csángókra asszociált a kérdésnél. „A Ceausescu-korszak jól elzárta őket... jól meg kell fogózkodnunk, ha meg akarjuk őket érteni”. Egy másik adatközlő a székelyeket hozta szóba: „A székelyek voltak nálam, ők másképpen beszélnek, nekik az a szólásuk. Ők azt használják. Most szóljam meg őket? Nekik az, nekünk meg ez, nincs miért megszólani őket”. Négyen állították, hogy nincs ilyen település. Három adatközlő mondta, hogy nem tud ilyen településről, két ember szerint van ilyen, de nem tudtak konkrét települést megnevezni.

5. Összegzés. – Vizsgálatomban két ugyanazon nyelvjárási régióhoz tartozó, de helyzetileg különböző falut vizsgáltam az ÚMNYA. szociolingvisztikai kérdőívének összehasonlításával. Szignifikáns különbségek mutatkoztak a kérdések nagy százalékában, mind a nyelvjárás megmaradását, mind magát a használatot illetően. Mindkét esetben Dobrán kedvezőbb a helyzet, de itt sem egyértelműen pozitív. A falvak lakosságának elöregedésével, a fiatalok elvándorlásával a nyelvjárások léte veszélyeztetett. Ráadásul a helybeli iskolai oktatás (helyi pedagógusokkal) is a köznyelvet közvetíti, így a gyermekek hamar kettősnyelvűvé válnak, de nagyszüleiket nem minden esetben értik. Pozitív vélemények is elhangoztak, mely szerint amíg a faluban lagnak, addig lesz nyelvjárás. Hasonlóságok az attitűdöknél jelentkeznek leginkább, mely szerint a megkérdezettek száz százaléka szépnek tartja a nyelvjárását, ragaszkodik hozzá, sosem szégyellte; ez pedig alapfeltétele a megmaradásnak. Mint említettem, a vizsgálatba később bevonható a régió másik két országából is egy-egy kutatópont, így teljesebb képet kaphatunk az attitűd kérdését, valamint a nyelvjárások jelenlegi helyzetét illetően.

A hivatkozott irodalom

Az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoport honlapja: <http://umnya.elte.hu>.

- BORBÉLY, ANNA 2005. Changes in Bilingual Language Choice Influenced by Real and Apparent Time: Panel study in the process of language shift in a Romanian minority community living in Hungary. In: COHEN, JAMES – KARA T. MCALISTER – KELLIE ROLSTAD – JEFF MACSWAN eds. Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism. Cascadilla Press, Somerville. 328–40.
- FODOR KATALIN – HUSZÁR ÁGNES 1998. A magyar nyelvjárások presztízsének rangsora. Magyar Nyelv 196–210.
- IMRE SAMU 1971. A mai magyar nyelvjárások rendszere. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2003. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: KISS JENŐ szerk. Magyar dialektológia. Osiris Kiadó, Budapest. 262–316.
- KISS JENŐ 1990. A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 190., Budapest.
- KISS JENŐ 2003. A nyelvi attitűd: a nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás. In: KISS JENŐ szerk. Magyar dialektológia. Osiris Kiadó, Budapest. 218–33.
- KISS JENŐ 2006. Egy új magyar nemzeti nyelvatlasz szükséges voltáról. Magyar Nyelv 129–142.
- KONTRA MIKLÓS 2003. Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest
- MNyA. = DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1968–1977. A magyar nyelvjárások atlasza 1–6. Akadémia Kiadó, Budapest.
- RMNyA. = A romániai magyar nyelvjárások atlasza 1–11. 1995–2010. Gyűjt. MURÁDIN LÁSZLÓ. Szerk. JUHÁSZ DEZSŐ. Magyar Nyelvtudományi Társaság, [3–11.] Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pharma Press Kiadó, Budapest.

SZ. TÓTH LÁSZLÓ (bukarest6@gmail.com)

Salánk and Dobra. For the Examination of Language Mentality in Two Ethnic Hungarian Talking-Communities (According to Data of the New General Atlas of Hungarian Dialects)

This study observes two villages by comparing the sociolinguistic surveys of the ÚMNyA. These two villages belong to the same hungarian dialectical region but differ in their location (Romania and Ukraine). The differences between the collated questions about the remaining of the dialect or the usage and the attitude for the dialect itself are significantly high. In both cases the situation is better in Dobra but even there it's not completely positive. Most similarities are showing at the attitudes, according to this 100% of the questioned people finds their dialect nice, they hang on to it and they never felt ashamed of it; and this is a major stipulation for the dialect to remain. Later on two other countries from the region (Slovakia, Hungary) can be involved into this research, each with one searching point, so we can get a complete picture about the attitude and the present state of dialects.

SZ. TÓTH, LÁSZLÓ